

BUKHORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI



2/2020

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University



zn'npxnq'www



l'npxnq@



l'npxnq@



zn'npxnq@



2000-YILDAN
CHOP
ETILMOQDA

BIR YILDA TO‘RT
MARTA CHOP
ETILADI

2020/1(77)

TAHRIR KENGASHI RAISI:
Xamidov O.X.

iqtisod fanlari doktori, dotsent

BOSH MUHARRIR:
Qahhorov O.S.

*iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent*

TAHRIR HAY'ATI:
Adizov B.R.

*pedagogika fanlari doktori, professor
(bosh muharrir o'rinbosari)*

Abuzalova M.Q.

filologiya fanlari doktori

Amonov M.R.

texnika fanlari doktori, professor

Axmedova Sh.N.

filologiya fanlari doktori, professor

Barotov Sh.R.

psixologiya fanlari doktori, professor

Baqoyeva M.Q.

filologiya fanlari doktori

Bo'riyev S.B.

biologiya fanlari doktori, professor

Djurayev D.R.

fiz.-mat. fanlari doktori, professor

Durdiyev D.Q.

fiz.-mat. fanlari doktori, professor

Jo'rayev N.Q.

Siyosiy fanlari doktori, professor

Hayitov Sh.A.

tarix fanlari doktori, professor

Hayitov Y. Q.

geografiya fanlari doktori

Mirzayev Sh.M.

texnika fanlari doktori, professor

Olimov Sh.Sh.

pedagogika fanlari doktori

Qahhorov S.Q.

pedagogika fanlari doktori, professor

Quvvatova D.H.

filologiya fanlari doktori

Roziqov O'.A.

fiz.-mat. fanlari doktori, professor

Sayfullayeva R.R.

filologiya fanlari doktori, professor

Umarov B.B.

kimyo fanlari doktori, professor

O'rayeva D.S.

filologiya fanlari doktori, professor

BOSH MUHARRIR O`RINBOSARLARI:
Navro'z-zoda B.N.

iqtisod fanlari doktori, professor

To'rayev H.H.

tarix fanlari doktori, professor

**BUXORO DAVLAT
UNIVERSITETI ILMIY
AXBOROTI**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
БУХАРСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

**SCIENTIFIC REPORTS OF
BUKHARA STATE UNIVERSITY**

*Jurnal O'zbekiston Matbuot va axborot
agentligi Buxoro viloyat matbuot va
axborot boshqarmasida
2016-yil 29-fevral
№ 05-073-sonli guvohnoma bilan
ro'yxatga olingan.*

*“Buxoro davlat universiteti ilmiy
axboroti” jurnali Filologiya va Fizika-
matematika fanlari bo'yicha O'zbekiston
Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining
doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy
nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.*

*Jurnal Oliy o'quv yurtlarining
professor-o'qituvchilari, katta ilmiy
xodim-izlanuvchilar, talabalar, ilmiy
tekshirish muassasalari ilmiy xodimlari,
akademik litsey, kasb-hunar kollejlari
o'qituvchilari hamda umumiy o'rta ta'lim
va turli sohalarida xizmat qilayotgan
ilmiy xodimlar uchun mo'ljallangan.*

**Muassis: Buxoro davlat
universiteti**

MAS'UL KOTIB:
Rasulova S.S.

**MUHARRIRLAR: Rasulova S.S.
Safarov F.
Abdullayeva L.A.**

BO'LIM TEXNIGI: Yuldasheva D.Sh.
BO'LIM MUSAHHIHI: Dilova G.B.

“BUXORO DAVLAT
UNIVERSITETI ILMIY
AXBOROTI”

Jurnali Buxoro davlat
universiteti Tahririy-nashriyot
bo`limida sahifalandi.

Tahririyat manzili:

Buxoro, 200117
Buxoro davlat
universiteti, bosh bino,
2-qavat 219-xona.
Tahririy-nashriyot bo`limi.
Teln: 0(365) 221-30-32
http: //www.almamater.uz
e-mail: tahririyat12@umail.uz

Bosishga ruxsat etildi.
26.02.2020 y. Qog'oz bichimi
60x84, 1/8. Tezkor bosma
usulida bosildi. Shartli bosma
tabog'l – 35,30.
Adadi 70.
Buyurtma № 41
Bahosi kelishilgan narxda.
“Sadriddin Salim Buxoriy”
MCHJ bosmaxonasida chop
etildi. Manzil: Buxoro sh.
M.Iqbol ko'chasi, 11-uy.

MUNDARIJA

Jo'rayeva N.Sh.	Zamonaviy fransuz tilshunosligida evfemizm va tabu hodisalari to'g'risidagi nazariy qarashlar.	171
ADABIYOTSHUNOSLIK		
Джураева З.Р.	Специфика инкорпорирования традиционных и индивидуальных символов в сборнике стихотворений «Вечерние огни» Афанасия Фета.....	175
Қурбонова Н.Р.	“Илохий комедия”да дўзах – бадий макон сифатида.....	181
Hamroyeva O.I.	Bobur g'azallarida murdof qofiya.....	188
Ахмедова А.К.	Икки реалистик роман тилига хос муштараклик.....	192
Исаева Г.А., Туйлиева Л.А.	Шарқда таржима фаолияти тарихидан.....	199
Адизова Н.Б.	Туркий халқлар фольклорида кизикмачоқлар (ўзбек фольклори мисолида).....	204
Mavlyanova U.Kh.	Types of irony and its usage in the context.....	208
Киличева М.Р.	Бадий адабиётда ёлғизлик фожиаси талкинига бир назар.....	213
Ахророва З.Р., Ражабова М.Б.	Увайс Қараний Аттор ва Навоий талкинида.....	219
NAVOIY GULSHANI		
Ҳамидов А.Х	Дахр боғи ичра барбод ўлмаган гул чикмади.....	224
FALSAFA, HUQUQ VA SIYOSATSHUNOSLIK		
Атамуратов М.У.	Раҳбар ва бошқарув кадрлари институционал тизимининг янгилиниш механизмлари.....	226
Ўринова Б.З., Қаландарова Ф.А.	Матбуот ҳозирги замон тарихининг ижодкори.....	232
Дилмуродов И.С.	Халқаро муносабатларни тартибга солишнинг ҳуқуқий муаммолари.....	238
Қамбаров А.А., Ғуломов А.Б.	Фарғона водийси жадиличилик ҳаракатининг фалсафий таҳлили.....	244
Ғуломов А.Б.	Шахс экологик маданиятининг маънавий-эстетик мазмуни ва характери.....	249
Тураев А.С.	Демократлаштириш борасидаги неоконсерватив ёндашувлар ривожини.....	253
TARIXSHUNOSLIK		
Иноятлов А.	Имом Бухорийнинг тафсир илмига қўшган ҳиссаси.....	262
Тўраев Ҳ.	“Бухоро тарихи” асари жаҳон ва маҳаллий тарихшуносликда.....	267
Nayitov Sh.A., Teshayev A.T.	Germaniyaning birlashish jarayoni: Gelmut Kolning faoliyati.....	271
IQTISODIYOT		
Ҳамидов О.Х., Ёқубжонова Ҳ. Ё.	Фарғона иқтисодий ҳудудида экотуризмни ривожлантиришнинг объектив зарурлиги.....	276
Hamidov O.X., Yuldashev F.I.	O'zbekiston turizm salohiyatini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va klasterlarning ahamiyati.....	281
Қаҳҳоров О.С., Норов А.Э.	Олий таълим муассасаларида инновацияларни тижоратлаштириш инфратузилмасининг тушунчаси ва таркибий қисмлари.....	285
Тўхлиев И.С., Наврўззода З.Б.	Кластер моделларининг зиёрат кластербоплик хусусиятларига мослигининг қиёсий таҳлили.....	293
Бойматов Ф.З.	Ўзбекистонда туризм: мазмун-моҳияти ва ривожланиш босқичлари.....	300
PEDAGOGIKA		
Qahhorov S.Q., Karimov A.M., Karimova O.A.	Mexanik va issiqlik harakatlari misolida fizika o'qitish metodikasini takomillashtirish.....	310
Темирова М.А.	“Электротехника ва электроника” фанининг модулли ўқитиш жараёнида мустақил таълимни такомиллаштириш.....	314
Rahmatov I.I., Jamilova M.M.	O'rta umumta'lim maktablarining VI-VII sinflarida fizika fanidan yakuniy nazoratlarda test savollaridan foydalanishning pedagogik asoslari.....	319
Икрамов А.А.	Бошланғич синф ўқувчиларида жисмоний сифатларни ривожлантиришда ҳаракатли ўйинларнинг таъсири.....	323
Nosirova D.M.	Boshlangich sinflarda xorijiy til darslarini kompetensiyalar asosida tashkil qilish jarayonida turli usullardan foydalanish.....	328
Тўйчиев О.А.	Робототехника элементларидан фойдаланиб ўқувчиларнинг техник ижодкорлик қобилиятларини ривожлантириш.....	333
Саидова Г.Х., Кахарова Д.С.	Бўлажак ўқитувчининг ижодий имкониятлари.....	337
Yadgarova Z.T.	The difference between approach, method, procedure, and technique.....	342

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИННОВАЦИЯЛАРНИ
ТИЖОРАТЛАШТИРИШ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИНГ ТУШУНЧАСИ
ВА ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ**

**ПОНЯТИЕ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ
КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ**

**CONCEPT AND COMPONENTS OF INNOVATIVE COMMERCIALIZATION
INFRASTRUCTURE**

Қаҳҳоров Отабек Сиддиқович

БухДУ иқтисодиёт каф. доц., и.ф.ф.д. (PhD),

Норов Асрор Эгамбердиевич

мустақил изланувчи

Аннотация. Мазкур мақолада инновацион фаолият субъектларига батафсил таърифлар берилган. Инновацион инфратузилмаси элементларини гуруҳлари, таркибий қисмлари, уни шакллантиришининг моделлари ва инновацион инфратузилмаларнинг устувор йўналишлари келтирилган. Шунингдек, инновацияларни тижоратлаштиришида барча ҳаракатларни қисмларга бўлиб тадқиқ этиши бўйича мисоллар ва Ўзбекистон миллий иқтисодиёти ўсиши ва глобал бизнес ҳамжамиятга фаол кириб бориши шароитида, Ўзбекистон иқтисодиётининг кўплаб тармоқлари бошқарув қарорларни илмий таъминлаш, шунингдек, иқтисодиётни барқарор ривожлантириши учун самарали усулларни излаш зарурлиги қайд этилган.

Таянч сўзлар: инновацион инфратузилма, технопарк, бизнес инкубатор, инновация марказлари, технологиялар трансфери марказлари, Инновацияларни тижоратлаштириши, трансфер

Аннотация. В данной статье дается подробное описание субъектов инноваций и инновационной деятельности. Группы элементов инновационной инфраструктуры структурные части, модели его формирования и приоритеты инновационной инфраструктуры. Также приводятся все усилия по коммерциализации инноваций примеры компонентного исследования и рост народного хозяйства Узбекистана и в контексте активного проникновения в мировое бизнес-сообщество, многие отрасли узбекской экономики принимают управленческие решения научная поддержка, также была отмечена необходимость поиска эффективных путей устойчивого развития экономики.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, технопарк, бизнес-инкубатор, инновационные центры, центры трансфера технологий, коммерциализация инноваций, трансфер

Abstract. This article provides a detailed description of the subjects of innovation and innovative activity. Groups of elements of innovation infrastructure structural parts, models of its formation and priorities of innovation infrastructure. Also, all efforts are made to commercialize innovations, examples of component research and the growth of the national economy of Uzbekistan, and in the context of active penetration into the global business community, many sectors of the Uzbek economy make management decisions, scientific support, and the need to find effective ways of sustainable economic development was noted.

Key words: innovative infrastructure, technology park, business incubator, innovation centers, technology transfer centers, commercialization of innovations, transfer.

Кириш. Ўзбекистонда иқтисодиётни либераллаштиришнинг hozirgi bosqichida инновацияларни жорий этиш ва тижоратлаштириш – иқтисодиёт тармоқларининг рақобатдошлигини оширишнинг асосий омилларидан бирига айланмоқда. “Бугун биз давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтмоқдамиз. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки замон шиддат билан

ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғоя, инновацияга таянган давлат ютади. Инновация келажак дегани. Биз буюк келажакимизни барпо этишни бугундан бошлайдиган бўлсак, уни айнан инновацион ғоялар, инновацион ёндашув асосида бошлашимиз керак”[1].

Шу жиҳатдан, инновация фаолияти инфратузилмасини ривожлантириш самарадорлигини ошириш юзасидан илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш, бунда инновацион кластер концепциясига асосланган ҳолда иқтисодиёт рақобатбардошлиги ва инновацион ривожланишини бошқариш самарадорлигини оширишга нисбатан услубий ёндашувларни назарий жиҳатдан асослаш ва амалий механизмларини ишлаб чиқиш долзарб аҳамият касб этади [2].

Асосий қисм. Инновацион инфратузилма инновацион фаолият субъектлари бирлашиб, инновацион жараёнларга хизмат кўрсатиш ва кўмаклашиш вазифаларини бажаришлари.

Инновацион инфратузилма инновацион лойиҳаларни амалга оширишга кўмаклашовчи корхоналар йиғиндиси. Инновацион инфратузилма турли хил хизматлар кўрсатишни ўз ичига олади, масалан, бошқарув, моддий-техник, молиявий, ахборот, маслаҳат ва ташкилий хизматларни ўз ичига олиши мумкин.

Инновацион инфратузилманинг турли элементлари орқали инновацион фаолиятни қўллаб-қувватлашнинг асосий йўналишлари белгиланади, шу жумладан, инновацион фаолиятни ахборот билан таъминлаш, ишлаб чиқариш ва технологик қўллаб-қувватлаш, инновацион маҳсулотларни сертификатлаш ва стандартлаштириш, инновацион лойиҳаларни амалга ошириш ва самарали ишланмаларни бозорга олиб чиқишга кўмаклашиш ҳамда инновацион лойиҳалар ва маҳсулотлар кўргазмаларини ташкил этиш, маслаҳат хизматларини кўрсатиш, инновацияларни яратиш бўйича кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш.

Инновацион инфратузилмани шакллантиришнинг қуйидаги моделларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Давлат модели. Инновацион инфратузилмани яратишнинг ушбу моделининг асоси бўлиб, маълум истиқболли йўналишларни такомиллаштириш бўйича давлат дастурлари ва таълим тизимини, шунингдек, турли фундаментал тадқиқот ва ишланмаларни бюджет томонидан молиялаштириш хизмат қилади. Давлат моделига мувофиқ ривожланиш стратегияси кўп ҳолларда олий таълим тизимини такомиллаштириш бўйича Ўзбекистоннинг узок муддатли дастурларини, маҳаллий маҳсулот ёки хизматларни ишлаб чиқаришга хорижий технологик корпорацияларни жалб этиш, шунингдек, Ўзбекистон илмий-техник бизнеси учун (айниқса, юқори технологик маҳсулотларни экспорт қилувчи инновацион фирмалар учун) муҳим имтиёзлар тақдим этишни ўз ичига олади. Дастлабки босқичда узок муддатли ёндашув ва катта моддий харажатлар эвазига ушбу жараёнда муваффақиятга эришиш мумкинлигини тажриба ўзи кўрсатмоқда.

2. Йирик корпоратив лабораториялар модели (XX асрда ривожланган). Ҳозирги вақтда инновацион инфратузилмани шакллантиришнинг бу модели етакчилик қилишни тўхтатди, чунки унинг ўрнини тобора марказлаштирилмаган, ташкилотнинг ички ва ташқи манбаларини яратишга йўналтирилган модель босмоқда.

3. “Очиқ инновациялар” модели ёки интеграцион деб аталмиш модель инновацион инфратузилмани яратиш бўйича олдинги барча моделларнинг ижобий белгиларини ўз ичига олади: яъни у давлатлараро йўналишга эга бўлиб бюрократизация даражаси паст бўлган шароитда инновацион бозор иштирокчиларининг зич интеграцияси ва корхонанинг ички ва ташқи ресурсларининг самарали кооперациясига асосланади. Мазкур модель бошқарувнинг мураккаблиги, жамоанинг жиддий саъй-ҳаракатлари, раҳбарнинг роли муҳимлиги, шунингдек, тизимли ёндашув ва етакчилик билан тавсифланади. Бу ерда раҳбарнинг вазифалари ходимларни рағбатлантириш, уларнинг фаолиятини зарур ресурслар билан таъминлаш ва тадқиқот вазифалари бозорнинг инновацион талабларига мослигини назорат қилишдан иборат.

Инновацион инфратузилманинг таркибий қисмлари қуйидагилар ҳисобланади:

- инновацион маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва сотиш билан шуғулланувчи ташкилотлар (бизнес тузилмалар);
- инновацион лойиҳаларни молиялаштириш билан шуғулланувчи ташкилотлар (венчур фондлар, “бизнес-фаришталар” тизими);
- янги маҳсулот ва жараёнларга оид билимларни шакллантирувчи, фундаментал ва амалий тадқиқотлар, тажриба-конструкторлик ишланмаларини амалга оширувчи ташкилотлар (ОТМлар, илмий тадқиқот институтлари).

Корхонанинг инновацион инфратузилмаси элементларини (олий таълим мусассаси каби инновацион фаол ташкилотлар мисолида) беш гуруҳга бўлиш мумкин:

1. Марказлар. Инновацион нуқтаи назардан, корхона технологияларни трансфери марказлари (ТТМ), инновация ва технология марказлари; маркетинг ва илмий марказлар, шунингдек, ИТТКИни тижоратлаштириш марказлари, инновация ва ёшлар тадбиркорлиги марказлари билан таъминланиши мумкин.

2. Бўлимлар. Корхонанинг инновацион бўлимлари инновацион ривожланишнинг бир нечта бўлинмалари шаклида ташкил этилади.

3. Институтлар. Инновацион технологиялар институтлари, илмий тадқиқот ва турли хил инновацион институтлар. Кўпинча олий ўқув юртининг деярли барча факультетлари/институтлари инновацион ҳисобланади: баъзилари иқтисодиёт соҳасида, бошқалари биотехнологиялар соҳасида ва ҳ.к.

4. Илмий-ишлаб чиқариш мажмуалари (ИИМ) – лабораториялар, технопарклар, бизнес-инкубаторлар, конструкторлик бюrolари, шунингдек, тажриба майдончалари ва экспериментал ишлаб чиқаришлар, кичик инновацион корхоналарни қўллаб-қувватлашнинг турли соҳалари билан ифодаланади.

5. Бошқа элементлар. Юқоридагиларга қўшимча равишда инновацион инфратузилма қуйидаги элементлар билан тавсифланиши мумкин: илмий тадқиқот ишлари бошқармалари, илмий мактаблар, саноат, IT-тузилмалар, кичик инновацион корхоналар билан ҳамкорлик бўйича бошқармалар; илмий-техник кутубхоналар ва бошқалар [3].

Инновацион инфратузилма элементларининг ўзаро таъсири ва боғлиқлиги сустиги иқтисодиётнинг инновацион ривожланишидаги энг муҳим тўсиқлардан бири ҳисобланади. Бу инновацияларни тижоратлаштириш жараёнларини, уларнинг фан соҳасидан ишлаб чиқаришга ўтишини секинлаштириш хусусиятини белгилаб бермоқда. Инновацияларни тижоратлаштириш университетда рўй бераётган инновацион жараёнларни такомиллаштиришда тескари алоқа натижадорлигини сезиларли даражада камайтиради.

Яна бир муҳим омил – инновацион инфратузилма элементлари ва бизнес ҳамжамият ўртасидаги боғлиқлик даражаси пастлиги, бу ишлаб чиқилган инновацияларни тижоратлаштириш миқёси етарли эмаслиги ва иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш соҳасида олинган натижаларга талабнинг юқори эмаслиги билан белгиланади.

Инновацион фаолият натижаларини тижоратлаштириш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, тижоратлаштириш – илмий ишланмаларнинг ишлаб чиқаришга жорий этилиши натижасида фойда олиш механизми. Тижоратлаштириш нафақат олим янги формулани ишлаб чиққан, янги инновацион технологияни яратган ёки янги инновацион маҳсулотни ишлаб чиққан босқичини, балки илмий ишланмалар билим ва ғоялар бозорида тақдим этилиб, ишлаб чиқаришга жорий этилган, истеъмолчига етказилган ва даромад келтирадиган босқичларни ҳам ўз ичига олади.

Инновацияларни тижоратлаштириш инфратузилмасининг субъектлари сифатида ҳудуднинг йирик ва ўрта саноат корхоналари ҳам хизмат қиладилар, улар қуйидаги йўналишларга асосланади: импорт ўрнини босувчи корхоналар, банклар, хусусий инвесторлар, олий таълим муассасалари ва ҳоказо.

Инновацион инфратузилмани ривожлантиришнинг устувор йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- технологиялар трансфери марказлари, бизнес-инкубаторлар, ихтисослаштирилган технопарклар ва бошқаларни барпо этиш ва ривожлантириш. Бу ерда асосий “бизнес-

инкубация” тамойили бўлиб, кичик инновацион корхоналарнинг ривожланишини рағбатлантирувчи шарт-шароитлар яратиш ҳисобланади;

- технологиялар трансфери тармоғини ривожлантириш, улар инновацияларни яратиш бўйича мамлакат ичидаги ва трансмиллий марказлар тармоғига қўшилиши;

- инновацион лойиҳаларни венчурли инвестициялаш тизимини шакллантириш ва механизмларини ишлаб чиқиш;

- инновацион салоҳияти юқори бўлган ҳудудларни комплекс илмий ривожлантириш;

- инновацияларни ишлаб чиқиш бўйича яхлит ахборот маконини шакллантириш.

Инновацион инфратузилма шаклланмай, корхонанинг илмий-техник фаолияти натижаларини тижоратлаштиришни самарали амалга ошириш мумкин эмас.

Шундай қилиб, инновацияларни тижоратлаштириш инфратузилмасини интеллектуал фаолият натижаларини ташкил этувчи ва/ёки сотилишини таъминловчи ўзаро боғлиқ хизмат кўрсатадиган тузилмалар мажмуи сифатида тавсифлаш мумкин. Тижоратлаштириш инновацион инфратузилманинг бир қисми бўлиши мумкин ёки алоҳида ҳам амалга оширилиши мумкин.

Инновацияларни тижоратлаштириш аслида, инновациялар яратувчилари ва истеъмолчиларини боғлайдиган бўғин, технологиядир. Инновация фоизга – ихтиро қолган 99 фоизга ишбилармонлик бўлганлиги сабабли инновацияларни тижоратлаштириш юқори технологиялардан бири ҳисобланади. Бу ерда ишбилармонлик деганда гоёни бошқалар учун нафлиликка эга маҳсулотга айлантириш бўйича технология тушунилади. Инновацияларни тижоратлаштириш инфратузилмасининг ҳар бир элементини алоҳида ўрганиш лозим.

Технологиялар трансфери маркази. Ташкилот ичида ҳам, ундан алоҳида ҳам амал қилиши мумкин бўлган технологиялар трансфери марказларига биринчи навбатда эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Технологиялар трансфери технологиялар, ноу-хау, ускуналар, ахборот ҳамда бошқа моддий ва номоддий билим манбаларини узатувчи ва қабул қилувчи томонлар фойда олиш ёки имтиёзларга эга бўлиш мақсадида узатиш жараёнидир. Бунда мазкур жараёнга таълим муассасалари, инновацион марказлар, маъмурий тузилмалар, матбуот, банклар, турли хил инвестицион жамғармалар ва қўшимча ишлаб чиқариш объектлари қиради.

“Трансфер” атамасини қўллаш жараённинг маъносини у сезиларли даражада ўзгариши билан боғлиқ. Трансфер нафақат маълумотни узатиш, балки бу маълумот манбаи иштирокида уни фаол ва манфаатли ўзлаштиришни ҳам ўз ичига олади. Технологиялар трансфери маркази фаолиятининг асосий йўналиши инновацияларни ишлаб чиқиш соҳасидан уларни амалий қўллаш соҳасига ўтказиш билан боғлиқ чора-тадбирлар мажмуасини амалга ошириш ҳисобланади [4].

Инновацияларга тижорат эҳтиёж суғлиги туфайли турли илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларига сарфланган маблағлар Ўзбекистон давлат бюджетига қайтиб келмайди. Бунинг асосий сабаби мамлакатимизда технология трансфери тизимининг етарли даражада самарали эмаслиги билан изоҳланади.

Бундан ташқари, илм-фан ва таълимнинг интеграциясини кучайтириш зарур. Бу инфратузилмани яратиш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш имконини беради. Масалан, университетлараро ресурс марказларини яратиш олий таълимнинг салоҳиятидан инновацион фаолият учун кадрлар тайёрлашда марказлашган ҳолда фойдаланиш ва инновацион лойиҳаларни назорат қилиш ва қўллаб-қувватлашга ёрдам беради. Булар олий ўқув юртларида инновациялар соҳасида, масалан, рискларни бошқариш, интеллектуал мол-мулкни ҳимоя қилиш, технологик аудит, венчурли инвестициялаш, лойиҳалар ва бизнес-режалар ишлаб чиқиш сингари масалаларда қўшимча касб-ҳунар таълимни фаоллаштиришга кўмаклашади.

Инновацияларни тижоратлаштириш ҳажминини оширишда ҳудудий технологиялар трансфери марказларини (ТТМ) ташкил этиш муҳимдир, бунда:

- ҳудуд корхоналарининг инновацион фаолиятини ахборот таъминот тизимини такомиллаштириш (инвестиция лойиҳалари бўйича маълумотлар банкини яратиш);

- инновацион фаолиятни ташкил этишнинг янги шакллари ривожлантириш;
- технологиялар трансфери билан шуғулланувчи ташкилотлар фаолиятини таркибий қайта тузиш;
- бизнес-режалаштириш тизимини ривожлантириш;
- янги технологияларни иқтисодий баҳолаш тартибини такомиллаштириш;
- инвестиция лойиҳаларини баҳолаш тартибини такомиллаштириш;
- инновацион менежерлар тайёрлаш тизимини ривожлантириш;
- ТТМ ва давлат бошқарув органларининг қўшма фаолияти учун институционал асосларни ривожлантириш;
- бозорга юқори технологик маҳсулотларни олиб чиқиш ва жорий этиш тизимини ривожлантириш;
- тизимли таҳлил асосида олий таълим илмий салоҳиятининг ташқи муҳит билан доимий алоқасини таъминлаш ва ривожлантириш.

ТТМ фаолияти натижаларидан инновацион менежерларни тайёрлашда асос бўлувчи таянч фанлар бўйича ўқув дастурларини модернизациялаш мақсадида фойдаланиш мумкин, шу жумладан инновацион менежмент, инвестиция сиёсати, бизнес-режалаштириш, инкирозга қарши менежмент, ташкилот назарияси, бошқарув қарорлари, маркетинг ва бошқаларда ҳамда илм-фан ва амалиёт ўртасидаги алоқани мустаҳкамлаш, бўлажак менежерлар орасида инновацион фикрлашни ривожлантириш бўйича уларни ўқитиш услубиётини такомиллаштиришда ҳам қўллаш мумкин.

ТТМни жорий этилиши талабалар лабораториялари ва инновацион соҳадаги илғор корхоналар билан ўзаро алоқасини таъминлашга қўмаклашади, ИТТКИнинг алоҳида тармоқлари бўйича менежерлар малакасини ошириш бўйича тор доирадаги курсларни тайёрлаш, шунингдек, иқтисодиёт тармоқлари ташкилотларига бошқарув кадрларини тайёрлашда асосий илмий натижалардан фойдаланиш имконини беради.

Технопарк. Технопарк – илмий тадқиқот институтлари, саноат объектлари, бизнес марказлар, кўргазма майдончалари, ўқув муассасалари, шунингдек, хизмат кўрсатиш объектлари (транспорт воситалари, кириш-чиқиш йўллари, турар-жой мавзеси, хавфсизлик)ни ўз ичига олган мулк мажмуаси.

Технопаркларни ташкил этишдан асосий мақсад турли соҳалардаги мутахассисларни бир майдонда бирлаштиришдир. Тадқиқотчилар технопаркларда илмий тадқиқот институтларида ўз илмий ишларини олиб бориш, олий ва ўрта махсус ўқув юртларида педагогик фаолият билан шуғулланиш ва ўз илмий тадқиқот илмий натижаларини амалга оширишнинг барча босқичларида фаол қатнашиш имкониятига эга бўладилар. Технопаркни бошқариш ташқи бошқарув компанияси томонидан амалга оширилади.

Технологик паркларнинг халқаро ассоциацияси бу инновацион инфратузилма объектига ўз таърифини берган. Унга кўра, технопарк мутахассислар томонидан бошқариладиган ташкилот бўлиб, унинг асосий мақсади инновацион маданиятни ривожлантириш ҳамда инновацион бизнес ва илмий ташкилотларнинг рақобатбардошлигини ошириш орқали маҳаллий ҳамжамият фаровонлигини оширишдир. Мазкур мақсадларга эришиш учун технопарк олий таълим муассасалари, илмий тадқиқот институтлари, фирмалар ва бозор институтлари ўртасидаги билим ва янги технологиялар оқимини рағбатлантиради ва йўналтиради. У инновацион корхоналарни яратиш ва ривожлантиришни осонлаштиради, буни инкубация қилиш ва мавжуд корхоналардан янги корхоналарни ташкил этиш жараёнлари (spin-off-processes) орқали амалга оширади [5].

Технопаркнинг илмий бўғинларига қуйидагилар киритилиши лозим:

- йирик илмий бўғин (университет, илмий тадқиқот институти);
- тажриба йўли билан исталган натижага эришиш имконияти (лабораториялар);
- ишлаб чиқариш ва техник ташкилотлар;
- коммуникация бўғини (конференциялар, давра суҳбатлари ўтказиш имконияти);
- маҳсулотнинг “ғоядан ҳаётга татбиқ этишгача” йўлини кузатиш, барча камчилик ва афзалликларни аниқлаш имконияти.

Технопарк концепцияси учун олий таълим муассасалари ва саноат ўртасидаги ўзаро алоқанинг муҳим воситаси бўлиши ОТМ ёки илмий тадқиқот институти билан алоқа ўрнатилиши жуда катта аҳамиятга эга. Унинг хусусияти шундан иборатки, фирмалар жисмонан паркда жойлашган бўлиб, улар олимлар ва ускуналар билан яқин алоқада бўлади. Бундай ҳамкорлик узок муддатли бўлиши жуда зарур ҳисобланади.

Технопарк ёрдамида бир қатор вазифаларни ҳал этиш мумкин:

- иқтисодиётга технологияларни татбиқ этишда университет ва илмий марказларга кўмаклашиш;
- илм-фан ва технологиялар соҳасидаги тадбиркорларнинг дастлабки босқичда ва ундан олдинги ишларида қўллаб-қувватлаш;
- университетларда, илмий марказларда илм-фан ва техника соҳасида тадбиркорлик маданиятини шакллантириш;
- иқтисодий тикланиш, ишлаб чиқаришнинг янги турлари пайдо бўлиши, саноат, илмий марказларни таркибий ўзгартириш;
- янги иш ўринларини яратиш, айниқса ишсизлик даражаси юқори ҳудудларда [6].

Бизнес-инкубатор. Бизнес-инкубатор – ёш тадбиркорларнинг стартап лойиҳаларини барча босқичларида – ғояни ишлаб чиқишдан бошлаб, уни тижоратлаштиришгача бўлган даврда қўллаб-қувватловчи ташкилот [7].

Бизнес-инкубатор кичик тадбиркорликни унинг ҳаётий даврининг бошланғич босқичида ташкилий қўллаб-қувватлашнинг энг самарали шаклидир. Бу турдаги компанияларнинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилар ҳисобланади:

биринчидан, бундай тузилма маълум бир маҳсулотни эмас, балки мустақил хўжалик субъектини ривожлантиради;

иккинчидан, бизнес-инкубатор кўп тармоқли муассаса бўлиб, унинг асосий мақсади – назорати остидаги субъектларга ўз бизнесларини ташкил этиш, бозорга чиқиш ва ўз мавқеига эга бўлиш, рақобатчилар, ҳокимият органлари ва бошқаларнинг ноҳақ хат-ҳаракатларидан ҳимоя қилишдир [8].

Бугунги кунда Ўзбекистон бизнес-инкубаторларининг энг ижобий хусусияти – ҳудудларда кичик тадбиркорликни ривожлантиришга кўмаклашиш, янги иш ўринларини яратиш, шунингдек, ижтимоий тангликни камайтириш, субшартномачи сифатида йирик ишлаб чиқариш атрофида кичик инновацион корхоналарни барпо этиш ва иқтисодиётнинг маълум тармоқларини ривожлантиришдир.

Инновацион тадбиркорликни инкубация қилиш замонавий кичик бизнесни қўллаб-қувватлашнинг энг самарали усулларида бири ҳисобланади. Бизнес-инкубаторларнинг мақсади юридик ва жисмоний шахсларнинг ўз инновацион фирмаларини ташкил этишларини рағбатлантириш, шунингдек, бошланғич компаниялар инновацияларни ишлаб чиқиши учун қўллаб-қувватлашдир. “Инкубация” – инновацион тадбиркорлик ҳаётий даврининг дастлабки босқичларида унинг ривожланишига ҳисса қўшувчи ва кўмаклашувчи шарт-шароитларни яратишни англатади.

Бизнес-инкубатор зарур хизматларни ва ресурсларни тақдим этиш орқали кичик инновацион корхоналарнинг дастлабки ривожланишига қулай шарт-шароитлар яратади.

Бизнес-инкубаторлар ташкилотларга қулай шартларда инновацион тадбиркорликнинг муҳим элементлари ҳисобланган: бино-иншоотлар, алоқа воситалари, оргтехника, жиҳозлар, ходимларни ўқитиш, консалтинг ва х.к. билан таъминлаш учун мўлжалланган. Бу ерда тадбиркор эътибори фақат инновацион маҳсулотлар ёки хизматларни ишлаб чиқариш, шунингдек, бозорга олиб чиқиш вазифаларига қаратилган бўлиб, бошқа барча муаммолар бизнес-инкубатор томонидан ҳал этилади.

Кичик инновацион тадбиркорликни инкубация қилиш икки йўналишда амалга оширилиши мумкин: мустақил ташкилотлар сифатида ёки технопарк асосида.

Бизнес-инкубаторлар ва технопарклар ўртасида маълум фарқ мавжуд, улардан:

- бизнес-инкубаторлар фақат ривожланишнинг дастлабки босқичида бўлган янги ташкил этилган фирмаларга ёрдам беради;

- инкубаторларда мижозларни доимий равишда янгилаб туриш тизимлари технопаркларга нисбатан анча фаол;
- бизнес-инкубаторлар кичик инновацион тадбиркорликнинг кенг фаолият турларига (нотехнологик бизнес деб аталади) кўмаклашадилар;
- аксарият ҳолларда инкубаторлар ер ва кўчмас мулкка эга бўлмайди, натижада уларни ижарага бера олмайди.

Агар технопарк ва инкубаторларнинг илғор мисолларини кўриб чиқсак, улар бажарувчи вазифалар ва бағалланган мақсадларида жуда катта фарқ кузатилмайди.

Илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни тижоратлаштириш марказлари. ИТТКИни тижоратлаштириш марказлари олий таълим муассасаси таркибига кирувчи шахсларнинг турли гуруҳлари (масалан, олимлар, ходимлар, талабалар) фаолиятига кўмаклашади. Шу билан бирга, уларнинг ҳудуд, давлат ва жаҳон даражасидаги ишбилармон доиралар ва жамият билан алоқаларига сезиларли даражада таъсир кўрсатади.

ИТТКИни тижоратлаштириш марказларининг асосий вазифаси қуйидагилардан иборат:

- 1) университетнинг инновацион фаолиятини такомиллаштиришга кўмаклашиш;
- 2) илмий-техник ишланмалар ва технологияларни ҳудуд, мамлакат ва халқаро миқёсда оммалаштириш;
- 3) ҳудуднинг иқтисодий ривожланишини қўллаб-қувватлаш;
- 4) олий ўқув юртларида олиб бориладиган турли илмий тадқиқот ишларига – фундаментал ёки амалий лойиҳаларга молиявий маблағларни жалб қилиш.

ИТТКИни тижоратлаштириш марказларининг фаолият йўналишлари:

- илмий тадқиқот фаолияти натижалари тўғрисидаги маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш, унда илмий-техник ишланмалар мониторингини олиб бориш;
- ИТТКИнинг маълумотлар базасини яратиш ва ривожлантириш;
- тижоратлаштиришга яроқли янгиликларни аниқлаш учун технологик назоратни ташкил этиш;
- тижоратлаштириш режасини тузиш, у моддий-техник воситалар билан ташкилотни таъминлаш, патент ва маркетинг тадқиқотларини ўтказиш, шунингдек, кўргазма фаолиятини олиб боришни ўз ичига олади;
- бизнес-инкубаторга таклиф этилаётган илмий-техник лойиҳалар базасини яратиш ва уларни амалга ошириш учун ижрочилар жамоаларини шакллантириш;
- “ноу-хау”ни расмийлаштириш, патент ишларини амалга ошириш, инновацияларни патентлаш ва лицензия шартномаларини тузиш;
- маркетинг тадқиқотларини ташкил қилиш учун махсус таркибий бўлинмалар ёки алоҳида мутахассисларга ишлаб чиқилган инновацияларни топшириш;
- ишланмалар каталогига инновациялар тўғрисидаги маълумотларни чоп этиш учун топшириш;
- ярмарка ва кўргазмаларда реклама қилиш учун илмий-техник ишланмалар тўғрисида махсус варақалар ва буклетлар тайёрлаш;
- иқтисодиётнинг реал сектори ташкилотларида кейинчалик амалга ошириш учун тайёр инновацион лойиҳаларни бизнес-инкубаторга топшириш;
- йирик инновацион лойиҳаларни федерал мақсадли дастурлар ва давлат корпорациялари маблағлари эвазига оптимал молиялаштириш манбаларини излашда кўмаклашиш;
- кенг қўламли илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари, шунингдек, кичик инновацион корхоналарни ташкил этиш ва жамғармалар, банклар маблағларини жалб этишни режалаштирган лойиҳаларни самарали амалга ошириш учун бизнес-инкубаторга ўтказиш.

Кичик инновацион корхоналар (КИК) инновацияларни яратишда иштирок этувчи, аммо инновацияларни амалга ошириш уларнинг асосий фаолияти бўлмаган ташкилотлар (университетлар, илмий тадқиқот институтлари, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг ташкилотлари ва ҳоказолар) учун инновацияларни тижоратлаштиришнинг

ўзига хос шакли бўлиб хизмат қиладилар.

Бундай ташкилотларнинг инновацияларини тижоратлаштириш кичик инновацион корхона (КИК)ни ташкил этиш орқали амалга оширилади ва унинг асосида университетнинг илмий-техник фаолияти натижалари саноат даражасига олиб чиқилади. Бундай ишлар инновацияларни йирик саноат корхоналарида кейинчалик синаб кўриш учун жозибadorлигини сезиларли даражада оширади. Шунингдек, КИКни ўрта ёки йирик корхона даражасига олиб чиқиш имконияти ҳам мавжуд.

Инновацияларни тижоратлаштиришда барча ҳаракатларни қуйидаги қисмларга ажратиб тадқиқ этиш мумкин:

1. Ташкилий қисм – корхонада мавжуд инновацияларни тизимлаштириш, уларга нисбатан мулкӣ ҳуқуқларни аниқлаш, тижоратлаштиришни ташкил этиш ва бу жараёни назорат қилишда масъулларни белгилаш учун зарурдир.

2. Мазмунли қисм – ташкилотнинг интеллектуал мулкӣ объектлари рўйхатини шакллантириш, уларни тизимлаштириш, улар орасидан истиқболлиларини танлаш ва кейинчалик потенциал инвесторларга кўриб чиқиш учун тақдим этиш. Энг истиқболли инновацияларга келажакда инновацион маҳсулотни ишлаб чиқариш, интеллектуал мулкӣ объектларини баҳолаш ва ташкилотнинг бошқарув ҳисобига уларни киритиш бўйича тахминий техник-иқтисодий асоснома тузилади. Инновацияларни бухгалтерия ҳисобига киритиш энг мақбул солиққа тортиш мақсадида КИКларнинг шакллантирилган устав фондида уларни киритиш даврига яқинроқ вақтда амалга оширилади.

Инновацион ташкилотда бизнес ҳамжамият билан зарур алоқалар ўрнатилмаганлиги ҳамда натижадор инновацион тизим мавжуд эмаслиги илмий мактабларни такомиллаштириш ва илмий ходимлар сони кўпайишига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, юқорида бгён этилган фикрлар интеллектуал салоҳият пасайиши ва инновациялар фонди етишмаслигига сабаб бўлмоқда. Шу билан бирга, Ўзбекистон миллий иқтисодиёти ривожланиши ва глобал бизнес ҳамжамиятга фаол кириб бориши шароитида, Ўзбекистон иқтисодиётининг кўплаб тармоқлари бошқарув қарорларини илмий таъминлаш, шунингдек, иқтисодиётни барқарор ривожлантириш учун самарали усулларни излаш зарурлигини ҳис этмоқда.

Илмий тадқиқот фаолият натижаларидан тижорат мақсадларида фойдаланиш таянч тамойилларга мувофиқ амалга оширилиши керак, яъни ташкилот ва унинг аъзолари ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, давлат ва жамият манфаатларини таъминлаш ва иқтисодий ривожланишга ижобий таъсир кўрсатиши лозим.

АДАБИЁТЛАР

1. *Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.* – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – 23 б.
2. Волков, А.С. *Бизнес-планирование* / А.С. Волков, Марченко А.А. – М.: Издательство «РИОР», 2005. – 81с.
3. Гребенюк И.И. *Анализ инновационной деятельности вузов России* /И.И. Гребенюк, К.О. Чехов // *Успехи современного естествознания*, 2012 – №7. – С. 137-139.
4. Отажонов Ш.И. *Инновация фаолияти инфратузилмасини бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари самарадорлигини ошириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати.* – Тошкент, 2018 й. 5-б.
5. *Свободная энциклопедия «Википедия»* [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
6. Фирсова С.П. *Трансфер технологий как фактор инновационного развития технического университета* / С.П. Фирсова // *Казанский педагогический журнал*, 2011. – № 1. – С. 54-60.
7. Цеханович, А.Е. *Технопарк как благоприятная среда для развития научного потенциала человека* / А.Е. Цеханович // *Научный вестник Воронежского государственного архитектурного университета. Серия: Высокие технологии. Экология-2011.* -№ 1.
8. Чистякова, О.В. *Перспективные направления развития бизнес-инкубаторов в России* / О.В. Чистякова // *Известия Иркутской государственной экономической академии (Байкальский государственный университет экономики и права).* – 2011. – № 2.